

Lå der udelukkende økonomiske årsager bag slaveriets forsvinden i Europa?

AF MICHAEL PIHL

Det er en udbredt antagelse, at slaveriets forsvinden i Europa i løbet af middelalderen udelukkende kan tilskrives årsager af økonomisk eller teknisk art. Påstanden er ofte den, at overgangen fra slaveri til feudalisme og fæsteri var drevet af den jord-ejende klasses økonomiske interesser. Det kunne simpelthen bedre betale sig at lade fæstebønder dyrke markerne frem for slaver, lyder påstanden. Som historikeren Dick Harrison lidt uklart udtrykker det: Slaverne blev i løbet af middelalderen "for dyre i drift."¹ Samme pseudoforklaring på slaveriets afskaffelse i højmiddelalderen formuleres ofte af den danske middelalderhistoriker Kurt Villads Jensen.² Slaveriet skulle på uforklarlig vis pludselig være blevet for "uøkonomisk." Overordnet set kan man jo betvivle om gratis, tvungen arbejdskraft nogensinde har været "uøkonomisk"? Det var det f.eks. ikke for sydstaternes plantageejere i Amerika i tiden før 1865. Så kan det virkelig være sandt, at slaveriet på en eller anden uforklarlig måde pludselig skulle være blevet "uøkonomisk" i middelalderens Europa?

Et andet problem m.h.t. den fremherskende materialistiske forklaring på slaveriets forsvinden er, at de tekniske og socioøkonomiske faktorer, der skulle have haft en afgørende indflydelse på slaveriets afskaffelse, først for alvor slog igennem i højmiddelalderen – efter slaveriet var afskaffet mange steder i Europa. De socioøkonomiske forklaringer kan derfor ikke stå alene.

¹ Dick Harrison i bogen *Slaveriets Historie* (2016)

² F.eks. i DR tv-serien *Danskernes Historie* med Lars Mikkelsen

Europa er undtagelsen

Oldtidens civilisationer var slavesamfund, og slaveriet har igennem verdenshistorien snare- re været normen end undtagelsen. Derfor er slaveriets afskaffelse i middelalderens kristne Vesteuropa et markant skifte i historien. Det var en gradvis samfundsudvikling og givet et samspil af flere forskellige årsager, der bragte slaveriet til fald i middelalderens Europa. Men omkring år 1100 var slaveriet stort set forsvundet fra de fleste lande i Vesteuropa.

Middelalderens tekniske, økonomiske udvikling og fremvæksten af feudalsamfundet var med til at reducere behovet for slavers tvungne, fysiske arbejdskraft. Middelalderens tekniske udvikling af bedre metalredskaber som f.eks. hjulploven, den bedre udnyttelse af vand- og vindmøller og nye redskabers bedre udnyttelse af husdyrs arbejdskraft bidrog alt sammen til at lette behovet for tvun-

gen fysisk arbejdskraft. Endelig fremskyndte også overgangen fra det slavedrevne dyrkningssystem i Romerriget til middelalderens feudalsamfund med fæstebønders mere motiverede arbejde for nyopdyrkning, rydning og brug af nye dyrkningsmetoder en reduktion og til sidst en afskaffelse slaveriet i Europa.

Alligevel er sammenhængen mellem feudalsamfundet og slaveriets afskaffelse langt fra så entydig, som visse historikere tidligere har antaget, da slaveriet fortsatte flere hundrede år efter feudalsamfundets udvikling. Der skal altså meget mere end økonomiske og tekniske faktorer til at afskaffe slaveriet, bl.a. fordi indtægterne fra frigivne slaver ofte blot blev brugt til at købe nye slaver, og fordi de tekniske og socioøkonomiske faktorer først fik deres afgørende indflydelse på slaveriets afskaffelse i samspillet med indflydelsen fra den stigende kristne modvilje mod slaveriet.

Slaveinstitutionen byggede i oldtiden og tidlig middelalder på den tilfangetagne og tvungne arbejdskrafts status som et dehumaniseret væsen i stil med redskaber og husdyr. Selvom middelalderen fastholdt et bredt spektrum af afhængighedsformer fra den ufrie slave til den formelt frie, men stadig afhængige fæstebonde, så var slaveriet det absolutte, ufrie yderpunkt og indebar en helt og aldeles rets- og rettighedsløs tilstand af menneskelig fornedrelse. Det blev imidlertid vanskeligere at opretholde slavernes status som talende redskaber, mælende dyr eller ikke-mennesker i takt med den kristne kirkes hævvelse af tros-, nadver- og dåbsfællesskabet med slaver, kirkens frigivelse af slaver som en bods- og barmhjertighedsgerning samt kirkens rolle som formidlende og legitimerende retsinstans ved frigivelse af slaver.

Kristendommens indflydelse

Den kristne modvilje mod slaveriet var ikke entydig i begyndelsen, men den kom tydeligt til udtryk allerede i 300-tallet hos en oldkirkelig teolog som f.eks. Gregor af Nyssa.³ Senere i 800-tallet og 900-tallet blev den kristne modvilje mod slaveriet formuleret af flere gejstlige,⁴ bl.a. abbed Smaragdus⁵ og biskop Agobard af Lyon.⁶ Både Smaragdus og Agobard tog handsken op fra Gregor af Nyssa og førte i middelalderen den kristne kultur videre fra kirkens oprindelige prædiken af menneskers sjælelige lighed overfor Gud til ligefrem at prædike for afskaffelsen af selve slaveriet som samfundsinstitution. Dette bidrog

efterhånden til en holdningsændring i retning mod slaveriets afskaffelse i Vesteuropa.

Når slaveriets afskaffelse i Europa blev en langstrakt proces, hvor kirken i middelalderens første fase accepterede slaveriet og i visse tilfælde selv ejede landejendomme med slaver, så skyldtes det, at kirkefolk ofte var nødt til at indgå kompromisser med slaveinstitutionens magthavere i middelaldersamfundet. Til gengæld havde kirken i løbet af højmiddelalderen opnået en samfundsmæssig og kulturel styrkeposition, hvorfra den kunne påvirke en udvikling i retning af slaveriets afskaffelse.

Det blev i middelalderen sværere at opretholde slavernes dehumaniserede status, fordi slaver i højere grad end deres klassefæller i Romerriget var krigs-, gælds- og fattigdomsfanger fra samme sprog- og kulturområde som deres herrer. Endelig bidrog kristningen af landbefolkningen og blandede ægteskaber mellem frie og ufrie også til at nedbryde skellet mellem slaver og frie. Således var indflydelsen fra kristendommen på slaveriets afskaffelse i Europa helt afgørende, og formentlig har kirkereformbevægelsens disciplinering af både den gejstlige og verdslige kristelighed fra midten af 1000-tallet yderligere fremskyndet denne holdningsændring.

Slaveriet i Danmark

Slaveri var et udbredt fænomen i vikingetidens Norden. Den norske høvdingesaga *Heimskringla* fortæller eksempelvis om høvdingen Erling Skjalgsson, der i begyndelsen af 1000-tallet havde en økonomisk interesse i at lade sine trælle arbejde ekstra og derved spare op til at deres egen frihed. Skjalgssons trælle kunne altså spare op og for

³ Gregor af Nyssas kritik af slaveriet [\[link\]](#)

⁴ Kirkelige initiativer mod slaveriet [\[link\]](#)

⁵ Abbed Smaragdus om slaveriets afskaffelse [\[link\]](#)

⁶ Agobard af Lyon lighed overfor Gud [\[link\]](#)

et vist pengebeløb købe sig fri hos deres herre. "Med disse penge købte Erling sig andre trælle" – fortæller dernæst den islandske kongesaga og illustrerer hermed, hvordan økonomiske faktorer og motiver bestemt ikke gjorde det alene, når slaveriet efterhånden blev udfaset i Europa.

Så sent som i 1200-tallet hører vi stadig om slaver i Danmark og Norden. På sit dødsleje i Sorø frigav ærkebiskop Absalon sine slaver, bl.a. en kvinde, "... der med urette var indtaget til træl", som det lyder i hans testamente fra 1201. Denne centrale kilde viser, at Absalon kort før sin død følte sig kristeligt forpligtet til at frigive slaver og afspejler dermed den utilpashed og kristne modvilje, der eksisterede i forhold til slaveriet. Samme kristne modvilje mod slaveriet havde virket i Danmark siden de første kristne missionærer kom herop i 800-tallet med f.eks. Ansgar og andre kristne missionærers køb, frigivelse og dåb af trælle: "Inspireret af kærlighed til Gud og for at udbrede deres fromheds tro begyndte de med flid at søge efter drenge, som de kunne købe og opdrage til at tjene Gud"⁷

Så mens den kristne kirke på den ene side i senantikken og middelalderens begyndelse (og i Danmark op til 1200-tallet) ofte modstræbende accepterede slaveinstitutionens eksistens, så bidrog kirken og kristendommen helt entydigt til en udvikling, hvor slaveriet gradvist forsvandt fra Vesteuropa i løbet af højmiddelalderen. Udover nogle bemærknin-

"Afskaffelsen af slaveriet i løbet af middelalderen skyldtes især det kristne menneskesyn og kirkens modvilje mod slaveriet som institution."

ger i Jyske Lov fra 1241 og et brev fra pave Innocens d. 3. til ærkebiskop Anders Sunesen af Lund i år 1206 om bandlysning af nogle trælle for voldeligt overfald på nogle gejstlige,⁸ er Absalons testamente en af de sidste gange, at slaver og slaveri

er nævnt i historiske kilder fra Danmarkshistorien. Slaveriet forsvandt de fleste steder i Vesteuropa i tiden fra omkring 850-1100 – og samme udvikling ses altså i Danmark en smule senere.

Forvrængning af historien

Afskaffelsen af slaveriet i løbet af middelalderen skyldtes især det kristne menneskesyn og kirkens modvilje mod slaveriet som institution.

Alligevel leger en anden dansk middelalderhistoriker, Brian Patrick McGuire, med tanken om, at Absalon kunne være målet for Cancel Culture-bevægelsen på grund af det forhold, at han var slaverejer. "Er tiden ikke kommet for at fjerne Bissens statue af krigerbispen Absalon fra Højbro Plads? Er det acceptabelt, at University College Sjælland nu har taget Absalons navn? Dermed vil vordende pædagoger, sygeplejere, lærere og andre studerende dyrke en mand, der var med til at tvangskristne fremmede, og som muligvis var slaveejer" – skriver McGuire i et indlæg i *Kristeligt Dagblad* d. 23.08. 2017. McGuire ender trods alt med at argumentere imod statuenedrivninger og udslettelsen af en historisk fortid, der ikke lever op til nutidens poli-

⁷ Ansgars levnedbeskrivelse, se J. Bjernum: *Kilder til vikingetidens historie* (1974), s. 41

⁸ *Danmarks Riges Breve*, 1. række, bind 4, nr. 108, s. 142f.

tiske korrekthed. Når McGuires indlæg alligevel er en smule plat og populistisk, skyldes det, at han overser (eller undlader at nævne) en afgørende historisk kendsgerning: Absalon var repræsentant for en institution, der spillede en vigtig rolle i forbindelse med slaveriets afskaffelse i Europa. Et tiltag, der var uden sidestykke i verdenshistorien.

Det er dermed også en forvrængning af historien, når historikere, lærere og journalister fremstiller slaveriets afskaffelse som noget, der først fandt sted under indtryk af oplysningstiden i 1700- og 1800-tallet. Slaveriets første afskaffelse fandt sted langt tidligere, nemlig i middelalderens Europa og skyldtes primært indflydelsen fra det kristne menneskesyn. I en tid, hvor mange lider under en modernistisk vrangforestilling om, at alle humanistiske fremskridt skyldes oplysningsti-

den, er det problematisk, når danske middelalderhistorikere i den grad bidrager til myten om, at slaveriet blev af afskaffet af økonomiske årsager – ja, endda gør middelalderkirken til skurken i en fortælling, hvor den ret beset burde være helten.

Michael Pihl (f. 1966), Cand. mag. i historie.

Litteratur

For en grundigere forklaring af slaveriets afskaffelse i middelalderen; se

- M. Pihl: "Hvorfor blev slaveriet afskaffet – i middelalderen?" i: *Tidsskriftet Fønix* (Årg. 2019, s. 160-202) [\[link\]](#)

Se desuden:

- P. Bonnassie: *From Slavery to Feudalism in South-Western Europe*, Cambridge (1991)
- D. Wyatt: *Slaves and Warriors in Medieval Britain and Ireland, 800-1200*, Leiden/Boston (2009)

Kildeeksempler

Om lighed og menneskeværd i de kristne grundtekster – kristne fællesskab [\[link\]](#)

Det kristne fællesskab i den ældste kirke [\[link\]](#)

Lactantius om lighed [\[link\]](#)

Konstantin og frigivelse af slaver [\[link\]](#)

Augustin: Kritik af slavejagt og om en befrielsesaktion for slaver [\[link\]](#)

Gregor af Nyssas kritik af slaveriet [\[link\]](#)

Tidlig middelalder – Kirkelige initiativer til slaveriets mindskelse og afskaffelse [\[link\]](#)

Høj- og senmiddelalder – Livegenskab og slaveri [\[link\]](#)

[Læs om myter, halve sandheder og ofte oversete kendsgerninger >](#)